

Kiragyog a költők közül

Alanyi költészet és közéleti-közérzeti¹ líra Tóth Erzsébet *Kínai legyező* című kötetében

Nap Kiadó, 2021

Wolfgang Iser a romantikus vallásbölcselet meghatározó alakjának, Friedrich Schleiermachernek a gondolatait viszi tovább, amely szerint hermeneutikai alapprobléma, hogy a megértés csak parciális lehet.² Ez számomra olyan *interpretációs szorongást* jelent, amelyben a kritikus énem féltudatlan állapotban létezik, és így próbál tárgyához mégis megértő szándékkal viszonyulni. Ráadásásképp egy olyan életművet szemlélni, amelyben „magától értetődő természetességgel érvényesül a líra ősi természete: amire igazi költő néz, abból költészet lesz, miközben a versek tárgya megőrzi eredeti természetét.”³ A 2015-ös, *A szálló por, a hulló csillagok* című verseskötete után hat évvel jelentkezik újabb verseivel Tóth Erzsébet: *Kínai legyező* című kötete a 2021-es ünnepi könyvhétre jelent meg a Nap Kiadó gondozásában. A negyvenhárom verset számláló kötet három ciklusát *A vér* című nyitóvers és a *Magyarország* című, csupa filmcímet sorjázó textustömb fogja egybe. Ha sorba vesszük a kötet darabjait, azt láthatjuk, hogy a 2016 és 2020 közötti verstermésből válogatott a szerző, a művek a *Bárka*, az

Élet és Irodalom, az *Eső*, a *Forrás*, a *Kortárs*, a *Litera.hu*, a *Lyukasóra*, a *Magyar Napló*, az *Országút*, a *Székelyföld* és a *Tiszatáj* hasábjain láttak először napvilágot, s juthattak el az olvasóközönséghez.⁴

A kötet recepciótörténete azonnal megindult. Hetekkel a könyv megjelenése után három értékes recenzió is született róla: Acsai Roland,⁵ Nagy Koppány Zsolt⁶ és Smid Róbert⁷ tollából. De talán idekiváncozik a sorba a *Kínai legyező* könyvheti kötetbemutatója, amelyen Gróh Gáspár⁸

- 1 Zalán Tibor nevezte így Tóth Erzsébet líráját a *Kínai legyező* 2021-es könyvheti kötetbemutatóján. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=314GYtB4lw>; 2021. június 7. PIM
- 2 „...valaminek más valamivé való alakulását sosem lehet pontosan meghatározni, mivel túlmutat a referencialitáson (exceeds referentiality); következésképpen minden megértés csak részleges lehet.” Iser, Wolfgang: *Az értelmzés világa*. Bp., 2004, Gondolat Kiadó, 65.
- 3 Tóth Erzsébet: *A szálló por, a hulló csillagok*. Bp., 2015, Nap Kiadó (fülszöveg).

- 4 Megjegyzés: abban a kiváltságos helyzetben voltam, hogy a kötet kéziratát olvashattam megjelenése előtt hónapokkal. Így egy apró filológiai adatolás csak két verset nem mentett át a kötet verzióba a szerző: a *Nulla olvasatlan* és a *Last love* címűeket.
- 5 Acsai Roland: „Ha tudja még valaki, mit jelent ez.” *Előretolt Helyőrség*, 2021. június 21. <https://helyorseg.ma/rovat/szempon/acasai-roland-bha-tudja-meg-valaki-mit-jelent-ezr> [utolsó letöltés: 2022. 01. 27.]
- 6 Nagy Koppány Zsolt: A tovább nem halogatható szembenézés versei. *Magyar Nemzet*, 2021. július 24. <https://magyarnemzet.hu/kultura/2021/07/toth-erzsebet-kinai-legyezo-versek-nap-kiado-budapest-2021> [utolsó letöltés: 2022. 01. 27.]
- 7 Smid Róbert: Lakik a hazánkban egy költő. *Magyar Krónika*, 86–87. <https://magyar-kronika.hu/cikk/lakik-a-hazankban-egy-kolto/> [utolsó letöltés: 2022. 01. 27.]
- 8 Gróh Gáspár Kosztolányi Dezső *Kínai kancsó* című novelláját elevenítette fel a közönségnek, s vont párhuzamot a *Kínai legyező*vel, amelyről előljáróban megjegyezte: „Tóth Erzsébet ezen kötete nagyon szomorú, keserű.” A párhuzam alakzata során mondta: „Jelképe a létnek, az életnek, amit az idő összetör, és nem kér kár-

kimerítő értékelést adott a könyvről, főképp az idő problematikáját állítva a közép-pontba, míg Zalán Tibor az egész Tóth Erzsébet-életművet pillantotta át némi anekdotázással, s helyezte el benne a kötetet.

A piros színű könyvborító máris figyelemfelhívó és árulkodó is egyben. A szerző portréjának középpontba helyezése önmagára, a szerzőre irányítja a figyelmünket, s megerősíti bennünk azt, amit már oly sokan megállapítottak Tóth Erzsébet művészetéről, hogy alanyi lírával⁹ lesz dolgunk. Acsai Roland a cím jelentésének feltárásakor szól arról, hogy a populáris és magaskultúra keverése jelenik meg benne, az évezredes múlttal és kultúrával rendelkező nép a jelzőben és a divatcikké átminősült jelzett szóval magyarázva ezt.

A kötet nyitóverse – *A vér* – cikluson kívül rekedve vezeti be a könyvet. Harsány felütés ez a vers, melyet annak mottója indít útjára. A mottó Antall József miniszterelnök elhíresült jelmondata: „Tetszettek volna forradalmat csinálni.” A versben megszólaló lírai alany királyi többesszámban (*pluralis majestaticus*) sorolja azokat a pillanatokat, amiért nem forradalommal következett be a rendszerváltozás: „A forradalomhoz vér kellett volna, / de abból nekünk akkor már nem volt.” Nagyon érzékletesen, túpontosan írja le, hogy a rendszer elleni versben való megszólalásuk a költőknek először kiáltvány volt, majd „a kiáltvány verssé olvadt”. A vér toposza mellett a bilincs jelképe is feltűnik: „Nem ráztuk le, belénk szívárgott a bilincs...”. Szó esik a versben az ügynöklistákról, a letűnt rendszer „rabló-

pótlást érte.” Itt idézte a kötetből a *Madárboszú* című verset: „rengeteg órám van..., csak időm van kevés”. Az elhangzott szöveg időközben megjelent a *Kortárs* 2022. januári számában.

9 „Tóth Erzsébet költészete a nagyfokú személyességet mutató vallomásos kifejezőmód mintaértékű változata az ezredvég irodalmának.” Papp Endre: Parázs a hamu alatt. *Bárka*, 2000/6, 115.

bandáiról”.¹⁰ Az a szabadság, amire a rendszerváltás hivatott volt, hogy elhozza majd nekünk, csak ideiglenesen teljesezhetett be. Ezzel a csalódottsággal szembesülvé kell tudni megvívni a mindennapjainkat, szuverén szabadságunkat: „Az utcán utolsó lélegzetvételével / tányér levesért koldul a szabadság.” *A vér* című vers ereje talán abban rejlik, hogy ami a szívében a költőnek, az a száján,¹¹ illetve a tolla hegyén. Közéleti költészete – nemzetben való gondolkodása – elemi ösztöne: „Tóth Erzsébet kezét, az emberét, a világot teremtett s teremtő nagy akaratok mellett a nép történelme mozgatja.”¹² *A Hol vannak a zászlók?* című versében egy újabb nemzeti jelkép kerül elő: a magyar trikolor. Fájdalmas kifakadásba torkollik kérdésfeltétele a költőnek: „Nem hiányzik senkinek a zászló? / Amit vittek a forradalmárok, pesti srácok, munkások, diákok, / mindenkinek volt zászló a kezében, adott nekik az anyukájuk?” Majd a költemény vége egy nagyon expresszív képsorozattal zárul: „Ha lenne merszem felválni az ereimet, / és biztos lehetnék benne, / hogy piros, fehér, zöld vér csöpögne onnan, / felajánlanám a zászlógyártóknak, fessék be vele a vásznakot, / soha ki ne fogyjon a nemzetiszín zászló.” A nemzetfélézés érzelmi aktusát tárgyiasítja a trikolor jelképében. Óvó-féltő gesztus ez egy közéleti költőtől, közérzeti költőtől egyaránt, akit érdekel, mi van a világban. Zalán Tibor hasonló szójátékkal szembesíti még

10 Itt kell megjegyeznünk egy filológiai adatot, mely szerint a költemény első, 2017-es *Magyar Napló*-beli megjelenésekor a „hétpróbás hóhérok” helyett „biszku bélaék, horn gyulaék” szerepeltek. Valamint az egész költemény astrofikus szerkesztésű volt eredetileg, a kötetbe már ötsoros strófatördeléssel került (kivéve az utolsó versszakot, amely hétsoros). Tóth Erzsébet: *A vér*. *Magyar Napló*, 2017/6, 45.

11 Utalok itt a költő 1980-as szentendrei beszédére, amelyben az elsők között nevezte Kádárt gyilkosnak.

12 *Örökzöld trón a hóesésben*. Jánosi Zoltán laudációja Tóth Erzsébet akadémiai székfoglalójához, 2014. jún. 20.

Tóth Erzsébet költészetét, amikor a *magán-szféra-magányszféra* verseiről beszél.

A kötet első ciklusának nyitóverse anaforikusan szerkesztett költemény: a *Te mit csinálsz ilyen napokon?* című vers önmagába zárul az azonos mondatintonáció feltűnésével a záró sorban. A halál tematikája rögtön ebben a szövegcsoportban feltűnik: „próbálgatod-e olykor a halált? / hogy elég kemény lesz-e a koporsó neked?”¹³ A cikluscímadó *Betegutakban* felbukkanó lírai aposztrophé a tetőteraszról szemléli az egykori lipótmezei elme-gyógyintézetet. A gondjaiktól terhes emberekkel való sorsvállalásában a költői én elképzeli, amint „a szelídebbek üldögélnek egy padon / s ha elfáradtak az üldögélésben / eldőlnek, mint a zsák / szedettvetett gönceikben / emberzsákok egy élet szunnyadó emlékeivel”. Az eddigi, központozást nélkülöző versekből nem hiányzott a dinamika: bizonyos gondolitritmus szervezte a szöveget. A *Lassú virág* viszont már hagyományos versmondatokra épül. „Olyan vagyok, mint ez a lassú virág. / Sokszor évekim vár, amíg hajlandó / egykét bimbót hozni.” Ebben a versnyitányban Tóth Erzsébet vall önmagáról, költői elhallgatásáról, amely néha évekre szól (akár nyolc évre is),¹⁴ hogy aztán versbimbókat hozzon. A Rókatündér fikusszal még találkozunk a *Sziromszárnyakon* című versben is: „Most a szoba uralkodója / Liza, a rókatündér-fikusz szólít – / csak ő hallja a harangvirág ebédre hívó szavát.” A személyes életeret a múlt felé tágítva

13 Itt egy József Attila-áthallást vélünk felfedezni: „Mért görbítetted mosásnak a hátad? / Hogy egyengessd egy láda fenekén? (*Kései sirató*)

14 „Eljöttem persze az irodalmi életből; sajnos, az irodalomból is. Fiatal voltam, érzékeny; akkor úgy gondoltam, a sebek egy életre szólnak. Jobban fáj mind. A szerelmi csalódás, a rosszindulat, az irigység: azt hittem, nem élem túl, ha tovább élek úgy, mint addig. Sok volt a pörögés, hosszúra nyúltak az éjszakák. Szükségem volt a menekülésre.” Részlet Csontos János interjújából. <https://mmakademia.hu/alkoto/-/record/MMA16262> [utolsó letöltés: 2022. 01. 27.]

emlékezik meg édesapja alakjáról a *Nincs többé* című harmincnegyzet strófás költeményben. Az asztalos foglalkozású apafigura attribútumai lesznek a forgácsok („fürödtünk a szőke faforgácsban”), vagy az enyv („enyvszagú lett a tea, a piritós / így volt jó). A költő emlékkrajzásában meg-elevenedik a már csak botorkáló és az elmúlás kínpadján ülő apa alakja: „nincs már / hogy ki vágja le a körmét a haját / ki borotválja meg / ki mossa meg a lábát”. A költőtárs, Nagy Gábor 1999-es kötete, a *Lélekvesztő* volt utolsó napjaiban az apa olvasmányélménye, melynek borítóján Modigliani *Fekvő aktja* (1917) látható. A könyv mint esztétikai értéket hordozó tárgy tűnik itt fel. A költemény második felében a kiskertben tevékenykedő apát látjuk, aki nem igazán értett a földhöz, de öregségére ez maradt neki. A vén diófa, mely meggyalulhatatlan. A karózása az életnek, a kikarózása a halálnak.

A *Lágyan permetezett a hóban* az ismétlés („az évszázad utolsó hava hullott / életem utolsó hava hullt rám”), a fokozás (havazás, hószakadás, hóvihár és hófúvás) alakzatai tűnnek föl. A kortárs járványversek¹⁵ közül igazán személyes hangot üt meg a *Vírus idején* című költemény, amelyben az ismétlés alakzata gondolitritmust és ezzel együtt zeneiséget visz a versbe: „Konzervet eszem, konzervet nézek, / konzervben álmodok, konzervben élek.” Ez a tartósított konzervlét egy olyan tudatállapotot szül, amelyből azért mégiscsak jó volna kitörni: „Köszönöm, drága víruska, ha nem ölsz meg. / Annyi dolgom van még, / ígérem, gyönyörű verseket írok a Hazának.” A költemény záróakkordjában az anya hangján artikulálódik a következő mondat: „Nem lesz baj – hallom gyöngé hangját. Tudod, mit kell tenned.” A kötet vége felé találjuk eme vers folytatását: az *Emberi számítást*, amelyben a halálra készülődő édesanya és lánya

15 Például: Ágh István *Absztrakt félelem*, Jenei Gyula *Járványnaplója és Szabadulósobája* vagy Lackfi János *Rendkívüli intézkedések* című verse.

párbeszédje bontakozik ki. A festői tehetőséggel megáldott asszonyt is belekomponálja anyaversébe¹⁶ Tóth Erzsébet: „Félek, a legutolsó képét, / a levendulását nekem kell befejezni.” A kötetben indázó virágmetaforika igazi esztétikai hordozóvá válik, ahogyan az *Egy szál szegfű* című versben, amely már a pályatársak elvesztését tematizálja, és amely témát több versében is igyekszik feldolgozni a szerző.

2019 februárjában a Tandori Dezső temetésére ballagott a költő, s ott látta utoljára Térey Jánost, akit négy hónappal később búcsúztatott a kortárs irodalom. „Akikkel együtt indultam / rég nincsenek látótérben” – kezdi fájdalmas hiányérzéssel *Holttér* című versét. Legteljesebben azonban a *Ha még élek* című költeményben veszi szinte lajstrom szerint sorba a földi élet színterét elhagyó költőtársakat: Kormos István, Szervác József, Csajka Gábor, Cyprián, Nagy Gáspár, Lázár Ervin. „Már összevissza zuhognak az évek a halálokkal: Csoóri Sándor, Görömbei András, Esterházy Péter, / velük éltem, velük voltam fiatal és öreg”. A szerzőnek fájnak ezek az emberi-költőbaráti veszteségek, de bízik abban, hogy az élet és irodalom egy töről fakad, s még ha ága-boga is hajlik a vállaira, el kell tudnia viselni a hiányukat.¹⁷ „Főleg ha kiderül, / hogy akit hívtál, már nem is él, / meghalt két vagy három éve, csak benned él még, / hiszen a telefonodban is ott van, / velük lenne a legizgalmasabb beszélgetni, / mit szólnak ehhez vagy ahhoz, / mi lett itt azóta a világból, / hogy szelíd-hirtelen itt hagytak min-

dent, / ránk hagyták ezt a mocsadékot, / ami nekünk azért még élet...” – olvasható a *Nehéz* című érzékletes költeményben.

A kötet középső ciklusában (*Mondén*) kapott helyet a *Léda kalapja* című vers, amely pretextusként Ady *Párisban járt az Ősz* című versét használja fel, s írja át azt a maga módján: „Zuglóba tegnap beszökött a tél / ballagtam épp a Szajna söröző előtt...” Műhelytitkaiba is bevon bennünket a költő: „Léda jutott eszembe a Szajna sörözőről.” A vers központi – negyedik – strófáját annak erotikus töltetű sora és szilaj beszélőmodora emeli ki a többi versszak közül: „gyere költöm, nézd, milyen Párizs / csináljuk vadul, pusztuljon bele a magyar pusztá / gyere dísznek a kalapomra / gyere drága, aztán menj vissza magyar hazába...”

A kötetet záró *Magyarország* című opusz nem más, mint kilencvenöt filmcím felsorolása egymás után. Ezt az elsöre anti-poétikusnak tetsző szövegtömböt hűgának, Klárinak ajánlja Tóth Erzsébet. Amikor egy interjúban megkérdezték tőle, milyen más művészeti ágból merít, akkor a filmet jelölte meg a költő, amely a legnagyobb hatást gyakorolja költészetére: „Legjobban a film, hiszen a vers is felfogható filmes szemléletnek, de gondolatilag is a hatvanas évek filmművészete – a francia újhullám, az olasz filmek, az óriások: Fellini, De Sica, Bergman, a budapesti iskola, Kósa, Jancsó és mind a fiatalabbak – rendkívül inspirálóan hatott...”¹⁸ A magyar filmek sorát, ahogyan olvassuk – szinte mantrázzuk – magunkban, rengeteg filmes emlék villan elénk: a *Talpalatnyi földtől* a *Szerelmes biciklistákon* át a *Liza*, a *Rókatündérig*. Szövegpragmatikai szempontból stilisztikai értéke lesz annak, ahogyan semmiféle (sem tematikus, sem

16 A *Gyerekségek* című szintén anyavers zárolata: „gyermekem nem lett / hát anyát szültem” Weöres Sándor *Egysorosok és más aforizmák* című szövegei közül a XVIII. darab íródik újra: „Ha lányod szült téged, halhatatlan vagy.”

17 A *Mindenki, aki él* című versében az éjszakai zászokba torkolló hosszú beszélgetések múltidézése történik meg. A költemény mottója szintén József Attila-reminiscencia, avagy „Mindenki, aki él, az életét veszélyezteti” – „Éltem, s ebbe más is behalt már” (József Attila: *Kész a lettár*).

18 Mindig a jelenre koncentrálok. Szöllösi Mátyás interjúja.

<https://www.mma.hu/muveszeti-hirek/-/event/10180/%E2%80%9Emindig-a-jelenre-koncentralok-%E2%80%93-interju-toth-erzsebettel> [utolsó letöltés: 2022. 01. 27.]

kronológiai) logikát nem követve kerülnek egymás mellé olyan filmalkotások, amelyek egyébiránt soha nem szerepeltek volna akár egy lapon sem. Olyan deiktikus szóelemek, amelyek elsősorban önmagukra utalnak vissza, de ezen felül kulturális-antropológiai kontextust is képesek teremteni. Tóth Erzsébet nem tesz mást, mint a nemzeti filmkultúrát emeli verstémává úgy, hogy a szövegtömb a maga elliptikusságával mégis képes magán viselni a *magyar* jelzőt.

Tóth Erzsébet *Kínai legyező* című kötete a mai fiatal költőnemzedék könyveivel is rangon felül képes felvenni a versenyt.

Frissességével, témaválasztásaival, stílusával, nyelvezetével. Ha egyáltalán versenyezni óhajtana. Nem hinném. Szuverén egyéniség volt mindig, aki egy végtelen vers közepén leledzik. Elkap egy hangot, majd egy dallamot, azt magában dúdolja, majd tovább énekli. De ennek a versszólamnak egyelőre nincs még vége. „Mintha nem is lábbal járna. Szívvel inkább. Amit nem tud elérni szóval, megnyeri szenvedéssel” – fogalmaz Iancu Laura a kötet hátsó borítóján. Kiragygog a virágai közül. S mivel nagy költő, kiragygog a költők közül is (Pollágh Péter fülszövege. Tóth Erzsébet: *Kínai legyező*. Bp., 2021, Nap Kiadó).

Lajtos Nóra

Akay János: Órangyal, 2006 (Völgyi-Skonda Gyűjtemény)

LAJTOS NÓRA (1977) Debrecenben élő irodalomtörténész, tanár, költő, író, kritikus, szerkesztő. Utóbbi kötete: *Cserbóka* (gyermekversek, Bp., 2022, Hungarovox Kiadó).